

TÜRKİYE ORMAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE KORUNAN ALANLARIN YERİ: ULUSAL PLANLAR VE ULUSLAR ARASI SÜREÇLER KAPSAMINDA DEĞERLENDİRMELER

İdris DURUSOY^{1*}

Mustafa Fehmi TÜRKER²

Atakan ÖZTÜRK³

¹Arş. Gör., KTÜ Orman Fakültesi, Orman Müh. Bölümü, Orman Ekonomisi Anabilim Dalı, 61080, Trabzon.

²Prof. Dr., KTÜ Orman Fakültesi, Orman Müh. Bölümü, Orman Ekonomisi Anabilim Dalı, 61080, Trabzon

³Yrd. Doç. Dr., KAÜ Artvin Orman Fak., Orman Müh. Böl. Orman Ekonomisi Anabilim Dalı, 08000, Artvin.

durusoy@ktu.edu.tr

ÖZET

Biyolojik çeşitliliğin korunması, doğal ve ekolojik süreçlerin sürdürülmesine odaklanan korunan alanlar, doğayı ve doğal kaynakları korumak için kullanılan en eski araçlardan birisidir. Korunan alanlar, aynı zamanda sürdürülebilir orman yönetimine de katkı sağlayan araçlardır. Bu yaklaşımın bir yansıması olarak, korunan alanlar tüm Avrupa ülkelerinde doğa koruma kanunlarının temel dayanağını teşkil etmektedir. Ülkemizde de korunan alanlar, son zamanlarda dünya ormancılığında yaşanan sürdürülebilir orman yönetimine geçiş süreci paralelinde, son iki plan döneminde ve en ayrıntılı haliyle de, Ulusal Ormancılık Programında, daha belirgin bir şekilde yer bulabilmiştir. Tüm uluslar arası süreçlerde, korunan alanlar; milli ve milletlerarası öneme sahip doğal ve kültürel kaynaklar ile biyolojik çeşitliliği bir servet olarak muhafaza edip, geleceğe taşınmanın önemli bir aracı olarak benimsenmiştir. Ülkemizde de bu amaçla, korunan alanlar tahsis edilmiştir. Ancak, bu alanların yönetiminde bir takım olumsuzlukların yaşanmakta olduğu belirtilmelidir. Bu çalışmada, Türkiye orman kaynakları yönetiminin önemli bir bileşeni olan korunan alanların, ilgili ulusal planlar ve uluslararası süreçler çerçevesinde irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orman Kaynakları Yönetimi, Sürdürülebilir Orman Yönetimi, Ölçüt ve Göstergeler, Sertifikalandırma, Ulusal Planlar, Korunan Alanlar.

PLACE OF PROTECTED AREAS IN TURKISH FOREST RESOURCE MANAGEMENT: EVALUATIONS REGARDING INTERNATIONAL INITIATIVES AND NATIONAL PLANS

ABSTRACT

Protected areas per se focus on the conservation of biological diversity and the maintenance of natural ecological processes. Protected areas represent one of the oldest instruments for protecting nature and natural resources. Thus, protected areas are included as a main pillar in nature conservation laws in all European countries. Protected areas function as an important tool to sustainable forest management and thereby to sustainable development. Last two development plan and especially national forestry program reflected the outcomes of the global initiatives for sustainable forest management related to the protected areas. All international processes adopted the protected areas as an instrument to sustain the wealth of natural and cultural resources and biodiversity which has national and international importance. Turkey has reserved such protected areas. However, there are some problems related to these protected areas. This paper explores protected areas in Turkish forest management in view of national plans and international initiatives.

Keywords: Forest Resource Management, Sustainable Forest Management, Criteria And Indicators, Certification, National Plans, Protected Areas.

GİRİŞ

Günümüzde artan çevresel ilgiler ve baskılar, orman işletmeleri ve orman işletmeciliği üzerinde de bir takım etkilerde bulunmuştur. Orman işletmeleri, bazı orman alanlarında, tıraşlama kesimlerinden ve suni gençleştirme faaliyetlerinden vazgeçerek, daha fazla doğal gençleştirme ve seçme kesimi uygulamak durumunda kalmışlardır (Taylor ve Owen, 1991). Aynı zamanda, günümüzde orman kaynaklarının odun üretimi dışında kalan diğer işlevleri de ön plana çıkarılmaya başlanılmıştır. Bu kapsamda, orman kaynaklarının çok amaçlı kullanımı gündeme getirilmiştir. Rekreasyon, gen kaynaklarını koruma, biyolojik çeşitliliğin muhafazası, karbon depolama vb. işlevlerin yerine getirilmesinin önemi, gün geçtikçe artmış ve günümüzde bu işlevlerin ya da faydaların öncelikli olarak üretileceği orman alanlarının korunmasına daha fazla önem verilmeye başlanılmıştır. Diğer taraftan, çevre ve orman kaynaklarının tahribinin ülke sınırlarını tanımayan olumsuz etkileri, uluslararası düzeyde çözümler aranmasını zorunlu kılmış ve sonuçta 1992 yılında Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, bu girişimler için bir başlangıç noktası teşkil etmiştir. Söz konusu kongrede benimsenen "Orman Prensipleri" kapsamında; ekolojik sistemler, biyolojik çeşitlilik, peyzaj ve yaban hayatı vb. değerlerin korunması için *korunan alanların gerekliliğine* vurgu yapılmıştır.

Türkiye orman kaynakları yönetiminde korunan alanların yerini ilgili ulusal planlar ve uluslararası süreçler çerçevesinde irdelemeyi amaçlayan bu bildiri kapsamında, öncelikle dünyada ve ülkemizde orman kaynakları yönetimi sürecine ilişkin mevcut durum ve bu kapsamda korunan alanların bu süreçteki yeri genel olarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Daha sonra, ulusal düzeyde ekonomiyi planlayan Beş Yıllık Kalkınma Planları ve ormancılık özelinde sektör politikalarını da içeren Ormancılık Ana Planı ve Ulusal Ormancılık Programı, korunan alanlar ile bu alanların yönetimi ve geliştirilmesine ilişkin hedef ve stratejiler bağlamında irdelenmektedir. Yine, uluslararası süreçlerde ve özellikle sürdürülebilir orman yönetimi ve işletmeciliği ile ilgili girişimlerde korunan alanların yeri ortaya konularak, sürdürülebilir orman yönetimi ölçüt, gösterge ve sertifikalandırma yaklaşımlarında korunan alanların yeri değerlendirilmektedir. Sonuçta, Türkiye orman kaynakları yönetiminde korunan alanların yeri ve korunan alanların etkin ve işlevsel yönetimi için mevcut durumun tespiti ve geleceğe yönelik gerekli bazı stratejiler ve eylem önerileri sunulmaktadır.

DÜNYADA ve TÜRKİYE'DE ORMAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Günümüzde orman kaynaklarından toplumun beklentileri çeşitlenmiş ve ormanlardan faydalanmanın kapsamı ve yoğunluğu da artmıştır. Artan faydalanmalar da, orman kaynaklarına aşırı, plansız ve bilinçsiz müdahaleleri ve sonuçta da; toprak ve su kaynaklarının tahribatı, erozyon, sel, çığ gibi felaketleri, biyolojik çeşitliliğin azalması, türlerin doğadan kaybolması, yaban hayatının zarar görmesi, orman ekosistemlerinin sağlık ve hayatîyetinin azalması gibi, birçok ciddi sorunu beraberinde getirmiştir.

2000 yılı itibarı ile 3,9 milyar hektar olan dünya orman alanlarının, % 95'ini doğal ve %5'ini ağaçlandırma ormanları teşkil etmektedir. 1990'lı yıllarda tüm doğal ormanlarda meydana gelen alan azalması, yılda 16,1 milyon hektar olarak gerçekleşmiş ve bu azalmanın da 15,2 milyon hektarı tropik ormanlarda olmuştur. Yine aynı dönemde küresel ölçekte orman alanı kaybı, yıllık 9,4 milyon hektar düzeyinde olup, bu miktar ise dünya orman alanının yaklaşık % 2'sine karşılık gelmektedir (FAO, 2001). Orman kaynakları üzerindeki bu olumsuz tablo, orman kaynaklarının; odun hammaddesi üretiminin yanı sıra, birçok hayati öneme sahip ekolojik, sosyal ve kültürel değerler sağlayan bir kaynak olduğunun farkına varılmasına neden olmuştur. Öte yandan, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCED), insanların artan taleplerinden dolayı kontrol edilemeyen bir tahribata uğrayan ve ormancılık dışı diğer amaçlar için kullanılan orman kaynaklarının, dünyanın her yerinde tehdit altında olduğuna dikkat çekilmiş, bu toplantıda benimsenen Orman Prensipleri'nde, orman kaynakları ve orman alanlarının bugünkü ve gelecek nesillerin sosyal, ekonomik, ekolojik, kültürel ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak üzere sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi gerekliliğine değinilmiştir. Bu süreçte, tüm doğal kaynakların ve doğal kaynaklar arasında özel bir yere sahip olan orman kaynaklarının sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde yönetilmesi ve işletilmesi tüm dünyada kabul görmüş, böylelikle ormanların sürdürülebilir kalkınmaya hayati katkılarının da azami olabileceği benimsenmiştir. Nitekim sürdürülebilirlik birçok sektör için oldukça yeni bir kavram olmasına karşın, orman işletmeciliğinde sürdürülebilirliğin temel bileşenleri, çok eskiden beri uygulanmaktadır. "Sürekli ürün" veya "odun ürünleri sürekliliği" olarak ifade edilen temel fikir, odun arzının nesiller boyu sürekli olabilmesi için hasadın, büyümeyi geçmeyecek ölçekte tutulması olmuş ve bu anlayış Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da modern ormancılığın belkemiğini teşkil etmiştir (Anonim, 1996a).

Günümüzde, orman kaynaklarının klasik manada odun ürünleri üretimi amacıyla işletimi yavaş yavaş geride bırakılmaya başlanılmıştır. Artık orman kaynaklarının karbon depolama işlevi, iklim değişikliği üzerindeki olumlu etkileri, biyolojik çeşitliliği sürdürme vb. gibi hizmetleri ön planda yer almaya başlamıştır. Dolayısıyla, orman kaynaklarının ekonomik işlevlerinin yanı sıra; ekolojik, çevresel, sosyal, kültürel ve manevi işlevleri, dünya orman kaynakları yönetimi sürecinin ayrılmaz bileşenleri olarak kabul edilmektedir. İşte bu yaklaşımın vurgulandığı yönetim ve işletmecilik tarzı olan sürdürülebilir orman yönetimi, Haziran 1993'te Helsinki'de toplanan Avrupa'da Ormanların Korunması Bakanlar Konferansı'nda politik bir kavram olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre, sürdürülebilir orman yönetimi; ormanların ve orman alanlarının, biyolojik çeşitliliğini, verimliliğini, gençleşme kapasitelerini, hayatîyetlerini ve bugün ve gelecekte ilgili ekolojik, ekonomik ve sosyal işlevlerini yerel, bölgesel ve küresel düzeylerde diğer ekosistemlere zarar vermeksizin devam ettirecekleri bir şekilde ve yoğunlukta işletimi ve kullanımı (Anonim, 2000a) olmaktadır.

Özetle, dünya ormancılığında, orman kaynaklarının hizmet nitelikli işlevlerinin ön plana çıkarılması ve neticede bu kaynakların sürdürülebilir kalkınmaya hizmet edecek şekilde yönetimi olarak da ifade edilen ormanların korunması ve sürdürülebilir yönetimine geçiş süreci yaşanmaktadır. Bu süreçte, ülkemiz de

sürdürülebilir orman yönetimine ilişkin girişimlere duyarlı kalmamış, Helsinki ve Yakın Doğu süreçlerine katılmış ve alınan kararlara uyma taahhüdünde bulunmuştur.

Bununla birlikte, Ülkemiz ormancılığında sürdürülebilir ormancılığa geçişin önünde önemli darboğazların olduğu da bilinmektedir. Nitekim, bu konuda yapılan "Ülkemizde ormancılık bu sektörün elemanlarının ve örgütlerince dar kapsamlı bir etkinlik olarak anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak ormana ilişkin kaynakların kullanımı demek olan bazı etkinlikler ormancılığın içerisinde kabul edilmemektedir. Ayrıca ormancılık asıl olarak biyolojik nitelikli bir etkinlik olarak anlaşılmakta, bu etkinliklerin biyolojik etkileri yanı sıra, öteki sektörlerle, makroekonomik yapıyla, bölgeyle... sosyo-ekonomik ilişkileri yeteri ölçüde dikkate alınmamaktadır. Nitekim yaban hayatı yönetimi, mera ve havza yönetimi, halkla ilişkiler gibi konulara yeterli ölçüde ilgi gösterilmemekte, kaynak ve personel ayrılmamaktadır" (Geray, 1993) şeklindeki tespitler, uzun yıllar boyunca ormancılığımıza hâkim olmuş ve sürdürülebilir ormancılığa geçiş çalışmalarını da geciktirmiştir. Öte yandan, Dünya ormancılığında, korunan alanlar, temel bir ormancılık politikası olarak benimsenen biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülmesine hizmet eden alanlar olarak ön plana çıkmaktadır. Başka bir deyişle, biyolojik veya ekolojik değerlere sahip orman alanlarının korunan orman olarak ayrılması ve bu alanlara ilişkin amenajman planlarıyla yönetilmesi, biyolojik çeşitliliğin korunması için sıkça başvuru geleneksel bir yaklaşım olmaktadır.

Korunan alanlar, biyolojik çeşitliliğin korunması ve doğal ekolojik süreçlerin sürdürülmesine odaklanan alanlar olmaktadır. Korunan alanlar, doğayı ve doğal kaynakları korumak için kullanılan en eski araçlardan birisidir. Bu yaklaşımın bir yansıması olarak, korunan alanlar tüm Avrupa ülkelerinde doğa koruma kanunlarına temel dayanak olarak eklenmiştir (Anonim, 2003a). Son zamanlarda sürdürülebilir kalkınmanın ormancılık sektörüne yansımalarının bir sonucu olarak, ortaya çıkan sürdürülebilir orman yönetiminin bir gereği olarak; sosyal, kültürel, tarihi, manevi vb. değerlere sahip orman kaynaklarının da korunan alanlar olarak ayrılması gündeme getirilmiştir.

Türkiye ormancılığında da, biyolojik çeşitliliğin korunmasında genel strateji özel biyolojik çeşitlilik değeri ve zenginliğine sahip orman alanlarının, korunan alanlar statüsüne alınması ve amacına uygun planlama, uygulama ve değerlendirme çalışmalarıyla yönetimi olmuştur. Bu amaçla, Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiatı Koruma Alanı, Tabiat Anıtı, Yaban Hayatı Koruma Alanları tesis edilmiş olup, Çevre ve Orman Bakanlığı'nca yönetilmektedir (Anonim, 2003b).

ULUSAL ve SEKTÖREL PLANLAR KAPSAMINDA KORUNAN ALANLAR

Ülkemiz ormancılık sektörüne ilişkin makro amaç, strateji ve politikalar, ulusal kalkınma planlarında yer bulmaktadır. Ülkemizde planlı kalkınma döneminin başlangıcı olan 1963 yılından bu yana sekiz adet Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) hazırlanmış ve her bir planda ormancılık sektörüne ilişkin amaç, strateji ve politikalar farklı düzeylerde yer verilmiştir (Öztürk ve Türker, 2002). Bu itibarla, ülkemiz ormancılığının gidiş yönünü tespit etmek ve bu süreçte korunan alanların konumunu ortaya koyabilmek için, ulusal planlarda yer verilen ormancılık sektörüne ilişkin amaç, strateji ve politikaların incelenmesinin önemli bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Genel olarak BYKP'ler değerlendirildiğinde, ilk dört plan döneminde odun kökenli ürün işletmeciliğine, başka bir ifadeyle, odun üretimi artışına ağırlık ve öncelik verildiği görülmektedir. Öte yandan, dördüncü BYKP'den itibaren, söz konusu planlarda orman kaynağından çok yönlü yararlanma ilkesinin kavram olarak yer almaya başladığı görülmektedir. Bu kavramla birlikte, orman-insan ilişkilerinin doğal dengesinin korunması ve ormanların ve çevresinin bir sistem olarak algılanması gereği de vurgulanmıştır. Özellikle son iki plan döneminde ise, ormanların odun üretimi dışındaki işlevleri ve dolayısıyla orman kaynaklarının çok yönlü kullanımı ve sürdürülebilir yönetimi konularına daha fazla önem verildiği görülmektedir (Öztürk ve Türker, 2002).

BYKP'lere, korunan alanlara ilişkin politikalar açısından bakıldığında, yukarıdaki değerlendirmeler paralelinde, son iki plan dışındaki diğer planlarda, ilgili dönemlerdeki mevcut ormancılık anlayışının da bir yansıması olarak, fazlaca yer bulamadığı görülmektedir. Başka bir deyişle, korunan alanların son iki plan döneminde, son zamanlarda dünya ormancılığında yaşanan ve daha önceki bölümde kısaca özetlenen sürdürülebilir orman yönetimine geçiş süreci paralelinde, daha belirgin bir şekilde yer bulabildiği ifade edilebilir.

Nitekim VII. BYKP döneminde, "ormanların henüz bilinmeyen fayda ve yararlarının araştırılmasına imkân vermek ve orman içi tabii ve kültürel değerleri korumak amacı doğrultusunda, Milli Park, Tabiatı Koruma

Alanı, Tabiat Parkı ile çeşitli Rezerv Alanları ve Muhafaza Ormanları genişletilecek ve yaygınlaştırılacaktır” şeklinde bir amaç ortaya konulmuştur (DPT, 1995).

VIII. BYKP kapsamında, korunan alanların azlığı sektörün temel sorunları arasında gösterilmiş; “biyolojik çeşitliliği, su ve yaban hayatını, kültürel ve estetik değerleri korumak, ormanların henüz bilinmeyen yararlarının araştırılmasına imkân vermek, toprak erozyonu ile heyelan ve çığ olgularını önlemek ve ekoturizmi geliştirmek amacıyla, Tabiatı Koruma Alanları, Milli Park ve benzeri Korunan Alanların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması...” ormancılığa ilişkin amaç, ilke ve politikalar arasında yer bulmuştur. Ayrıca bu çalışmalarda, ekosistemlerin içerdiği değerleri koruyucu, yeterli büyüklükte olması esas alınacağı vurgulanmıştır (DPT, 2001a).

Yine en son kalkınma planında, planlama boyutuna ilişkin olarak, korunan alanlarla da ilgili şu şekilde bir amaca yer verilmiştir: “orman, mera ve su amenajman planları, sürdürülebilir orman yönetimi ilkeleri doğrultusunda, toplum ihtiyaçları, ekosistemin çeşitli fonksiyonları, odun ve odun dışı ürün ve hizmetler dâhil yetiştirme muhiti envanteri, işletme amaçları, korunan alanlar ve nesli tehlikede olan yaban hayatı ile bitki türleri dikkate alınarak yeniden düzenlenecektir”.

Ayrıca çevre sektörüne ilişkin amaç, ilke ve politikalar arasında, bu plan döneminde doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının teşvik edileceği; çevresel risklerin en aza indirileceği, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı amacıyla hazırlıkları tamamlanan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe konulacağı, korunan alanlar için yönetim planları ve uygulamasına yönelik eylem planları hazırlanacağı belirtilmiştir.

1990-2009 yılları için hazırlanan ikinci Ormancılık Ana Planı’nda korunan alanlar; Milli Parklar, Tabiatı Koruma Alanları, Tabiat Parkları, Tabiat Anıtları, Orman İçi Dinlenme Yerleri başlıkları altında ele alınarak; her biri için mevcut ve potansiyel alanlar, yaşanan sorunlar ile 1990-2009 devresine ilişkin hedefler ve bu hedefleri gerçekleştirmek için alınacak tedbirler ve izlenecek temel politikalar ayrı ayrı belirlenmiştir. Nitekim söz konusu plan dönemi sonunda, ülke genelinde 270 bin hektar alanı kapsayacak şekilde toplam 28 adet milli park oluşturulması hedeflenmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla geniş açıda ele alındığı ifade edilen, ulusal bazda ormancılık sektörüne ilişkin temel politika, strateji ve eylemlerin yer aldığı Ulusal Ormancılık Programı, hazırlanmış bulunmaktadır. Gerçekte, bu programda, sürdürülebilirlik, biyolojik çeşitliliğin korunması, çok işlevli yönetim, katılımcılık gibi çağdaş ormancılığın ilkeleri, Türkiye için ulusal ormancılık ilkelerinin en başında yer bulmuştur.

Aynı zamanda, ormanların korunması ve bu kapsamda da, ormanların biyolojik çeşitliliğinin korunması ile ilgili politikalar arasında korunan alanlara ilişkin şu politikalara da yer verilmiştir (Anonim, 2003b):

- Korunan alanlar ağının, ülke ormanlarının biyolojik çeşitliliğini yeterli ve sistematik şekilde kapsayacak/temsil edecek şekilde yaygınlaştırılması. Bu alanlar için uygun katılımcı planlama ve yönetim sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması.
- Korunan alanlar dışındaki ormanlarda biyolojik çeşitliliğin korunması için, biyolojik çeşitliliğinin korunmasının orman kaynakları envanter, planlama ve değerlendirme sistemine ve uygulamalarına uygun şekilde entegrasyonu.
- Özel öneme sahip korunan alanlarda doğal kaynaklar üzerine baskı oluşturan yerel kırsal topluluklarda kırsal kalkınma faaliyetlerinin güçlendirilmesine öncelik verilmesi.

Özetle ulusal ve sektörel planlar, korunan alanlar açısından değerlendirildiğinde; ilk dört BYKP’de, ağırlıklı olarak, ülkemizde hâkim olan odun hammaddesi üretimi eksenli ormancılık anlayışının da doğal bir sonucu olarak, korunan alanlara ilişkin politika ve stratejilere rastlanılmamaktadır. Ancak, son iki kalkınma planı ve en ayrıntılı haliyle de, ulusal ormancılık programında, dünya ormancılığında yaşanan gelişmeler ve ülkemizin katıldığı uluslararası süreçlerde benimsediği ilke ve politikaların yer bulduğu görülmektedir. Bununla birlikte, son derece olumlu gözükten bu politika, strateji ve eylemlerin uygulamaya ne ölçüde aktarılabilceğini kestirebilmek de oldukça güçtür.

ULUSLARARASI SÜREÇLER KAPSAMINDA KORUNAN ALANLAR

Dünyada artan çevresel tahribatlar ve kirlenme ile doğal kaynaklar üzerindeki baskı, insanoğlunun endişe kaynaklarının temelinde yer almaktadır. Bu nedenledir ki, kalkınmanın ve insanlığın sahip olduğu kaynakların sürdürülebilir kılınması gerekliliği konusunda ortak bir görüş ortaya çıkmıştır. Başka bir

deyişle, kalkınmanın gerçekleştirilmesi sürecinde, kaynakların kullanımının tahrip edici boyutlara ulaşmamasını sağlamak üzere, kalkınmaya ve kaynakların kullanımına devamlılığı sağlayacak şekilde sınırlandırma getirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Bu görüşlerin benimsenmesinde, dünyada yaşanan küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, çölleşme, ormansızlaşma, asit yağmurları, türlerin kaybolması gibi hayati çevre sorunlarının artış göstermesi etkili olmuştur. Çevre ve kalkınmaya ilişkin bu endişeler neticesinde, Birleşmiş Milletlerin girişimleriyle, 1972 yılında toplanan Stockholm Konferansı'nda çevreye rağmen kalkınmanın sağlanamayacağı, kalkınmaya rağmen de çevrenin korunamayacağı, çevre ile kalkınma konularının birlikte ele alınması ve uyum içerisinde yürütülmesi gerekliliği ilan edilmiştir. Bu konferanstan sonra, 1983 yılında yine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun 1987 yılında yayınladığı Brundtland Raporu olarak da bilinen "Ortak Geleceğimiz" adlı raporda ortaya koyduğu sürdürülebilir *kalkınma*, kaynakların bugünkü ihtiyaçlara yetmesini sağlarken, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânını ellerinden almayan bir kalkınma yaklaşımı olarak ortaya konulmuştur (Anonim, 1987).

Ortak Geleceğimiz raporunda, türler ve ekosistemlerin kalkınma için bir kaynak oldukları vurgulanmış, bu kapsamda dünyanın gelecekte ihtiyaç duyacağı korunan alanlar şebekesinin daha geniş alanlarda kontrol altına alınması ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Bu durumun, korumanın maliyetini; hem doğrudan hem de feda edilen kalkınma fırsatları açısından yükselteceğine, ancak uzun vadede kalkınma fırsatlarının zenginleşeceğine dikkat çekilmiştir. Canlı doğal kaynakların, bitki, hayvan ve mikroorganizmaların korunması, dolayısıyla da bunların bağımlı olduğu cansız çevre unsurlarının korunmasının, kalkınma için esas teşkil edeceği belirtilmiştir.

Yine aynı raporda, orman kaynaklarının da sürdürülebilir kalkınma için temel teşkil ettiği vurgulanmış, bu nedenle ormanların bir kısmının da milli parklar örneğinde olduğu gibi toprağı, suyu ve yaban hayatını muhafaza altına alabilmek için koruma bölgesi olarak ayrılabilceğı ve işlenirse toprak bozulmasının, erozyon ve çölleşme nedeniyle hızlanacağı marjinal tarım alanlarının da bu alanlara dahil edilebileceğı belirtilmiştir. Ayrıca, korunan alanların veya milli parkların aynı zamanda genetik kaynakları kendi doğal habitatları içerisinde korumaya da yarayacağına değinilmiştir.

Sürdürülebilir kalkınmanın dünya gündemine daha belirgin bir şekilde yer bulmasına neden olan, 1992 yılında Rio'da düzenlenen, UNCED'de, dünya ülkeleri dünyanın acil ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir küresel eylem planını kabul etmişlerdir. Gündem 21 olarak bilinen bu eylem planı, sürdürülebilir kalkınma ve nesiller arası eşitlik kavramlarına dayanan bir yatırımdır. Gündem 21 kapsamında "Ormansızlaşmayla Mücadele" adlı bir bölüm ayrılmış, ormanların odun hammaddesi kaynağı olmanın yanı sıra, suyun ve toprağın korunmasında, sağlıklı atmosferi korumada, biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesinde önemli roller oynadığı belirtilmiştir. Orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının yanı sıra, ülkelerin bazı ormanlık bölgelerde koruma alanları kurması veya var olan alanların genişletilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ekolojik sistemleri, biyolojik çeşitliliği, peyzajı ve yaban hayatını korumak için korunan alanlara ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Ormanların ayrıca, yerel halkın geleneksel yerleşim alanları ve barınağı olduğu için sosyal ve manevi değerler açısından da korunması gerektiğine değinilmiştir(Keating, 1993).

Ormansızlaşmayla Mücadele kapsamında, tüm ormanların korunması, sürdürülebilir yönetimi ve muhafazasının geliştirilmesi ve bozuk alanların yeşillendirilmesi için gerekli olan yönetimle ilgili temel faaliyetlerden birisi de, ülkelerin kendi genel durumlarına uygun olarak, korunan alan sistemlerinin kurulması, genişletilmesi ve yönetimi olmaktadır. Buna göre, korunan alanlar sistemi; çevresel, sosyal ve manevi işlevleri ve değerleri için koruma sistemleri, temsili ekolojik sistemler ve peyzajlar içindeki ormanların korunması, yaban hayatının korunması ve yönetimi, uygun durumlarda Dünya Doğal Varlıkları Sözleşmesi kapsamında Dünya Mirası Alanlarının saptanması, biyolojik kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması ve biyolojik çeşitliliğin ve yerel halkın, orman içinde yaşayanların ve mahalli toplulukların geleneksel orman yaşantılarının korunmasını sağlamak üzere, yerinde ve doğal ortamı dışında koruma tedbirlerini ve destekleyici tedbirleri içeren genetik kaynakların muhafazasını içermektedir.

Öte yandan, Rio zirvesinde, tüm orman tiplerinin yönetimi, korunması ve sürdürülebilir gelişiminde küresel bir uzlaşma için yasal bağlayıcılığı olmayan resmi prensipler olan, Orman Prensipleri benimsenmiştir. Bu prensiplerde de korunan alanların önemine değinilmiştir. Bu prensiplerde korunan orman alanlarına ilişkin şu önerilere yer verilmiştir (Anonim, 2000b):

- Koruma altındaki doğal ormanları da içerecek şekilde, ormanların korunmasına yönelik programlar oluşturan önemli orman alanlarına sahip gelişmekte olan ülkelere özel mali kaynaklar sağlanmalıdır.
- Ormanların yönetimi, korunması ve sürdürülebilir gelişimini hedefleyen ulusal politikalar ve/veya mevzuat, yaşlı yapraklı tür ormanlar, kültürel, kutsal, tarihsel, dinsel ve diğer özellikleri ile ulusal önem ve değer taşıyan ormanları kapsayan, ekolojik açıdan önemi olan veya kendine özgü örnekleri olan ormanların korunmasını ihtiva etmelidir.

Yine Dünya Zirvesi sonucunda imzalanan sözleşmelerden birisi olan ve ülkemizde de Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanarak, 27 Aralık 1996 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’nde de (Anonim, 1996b), biyolojik çeşitliliğin korunmasının temel gereğinin, ekosistemlerin ve doğal yaşam ortamlarının yerinde (in-situ) korunması ve yaşayabilir tür popülasyonlarının doğal ortamlarında idame ettirilmesi ve geri kazanılması olduğuna değinilmektedir. Buna göre, bu sözleşmeyi benimseyen ülkeler, koruma alanlarından veya biyolojik çeşitliliğin korunması için özel tedbirler alınması gereken alanlardan oluşan bir sistem oluşturacak; gerektiğinde, koruma alanlarının veya biyolojik çeşitliliğin korunması için özel tedbirler alınması icap eden alanların seçilmesi, tesis edilmesi ve yönetilmesi için kurallar geliştirecektir. Yine bu sözleşmeye göre, koruma alanlarının işlevlerini daha verimli yerine getirebilmesini sağlamak amacıyla, bunlara bitişik alanlarda çevresel açıdan sağlıklı ve sürdürülebilir kalkınma teşvik edilecektir.

Rio’da yapılan UNCED sonrasında, sürdürülebilir orman yönetimi ve işletmeciliğinin uygulanması amacıyla, Rio kararlarının hayata geçirilmesi için uluslararası girişimlerde bulunulmuştur. Bu süreçte, Avrupa’da, ilki 1990 yılında Strasbourg’ta, ikincisi 1993 yılında Helsinki’de, üçüncüsü 1998 yılında Lizbon’da ve dördüncüsü de 2003 yılında Viyana’da yapılan, “Avrupa Ormanlarının Korunması Bakanlar Konferansları”nın şekillendirdiği bir girişim başlatılmıştır. Ülkemizin de üye olduğu bu süreç, ormanlar ve ormancılıkla ilgili en hayati kaygıları ele alan ve aşılması gereken zorlukları ortaya koyan, böylelikle Avrupa orman kaynaklarının korunmasını ve sürdürülebilir yönetimi ve işletmeciliğinin sağlanmasını amaçlayan yüksek düzeyli siyasi bir girişim özelliğindedir.

Helsinki konferansında, orman yönetimi uygulamalarının, ekolojik hassasiyete sahip alanların korunmasına, asli ve som ormanların, kültürel mirasa sahip alanların ve peyzajın muhafazasına, suyun kalitesinin güvence altına alınmasına ve sulak ve tarımsal ekosistemleri korumak ve taşkın, erozyon ve çığlara karşı koruyucu rol oynama gibi ormanların diğer koruyucu fonksiyonlarının geliştirilmesine gereken ilgiyi göstermesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ormanların sosyo-ekonomik işlevlerinin odak noktası olarak ele alındığı Lizbon konferansında, sosyo-ekonomik işlevlerin sürdürülmesi için gerekli olan orman yönetim planlaması esasları arasında, özel tarihi, kültürel veya manevi önemi tanımlanmış yerlerin korunması veya bu bölgenin önemi dikkate alınarak yönetilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Anonim, 2000a).

Viyana’da toplanan son konferansta, katılımcı ülkeler, korunan orman alanları ağının mevcut ağlar da dikkate alınarak, kapsam, temsil ve ilgili orman tipine göre yeterliliği ile bu alanların yönetiminin koruma amaçları açısından etkinliği noktalarından analizi ve daha fazla geliştirilmesi taahhüdünde bulunmuşlardır. Yine bu süreçte, Avrupa’daki korunan ve koruyucu ormanlar ve diğer ağaçlık alanların kapsamlı bir resminin çizilmesi amacıyla, tüm korunan alan türleri için kullanılan uluslar arası sınıflandırma sistemleri ile bağlantılı bir şekilde, Korunan ve Muhafaza Ormanları ve Diğer Ağaçlık Alanlar İçin Değerlendirme Kılavuzu geliştirilmiştir. Buna göre, korunan ve koruyucu ormanlar ana yönetim amacına bağlı olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca, müdahalelere getirilen kısıtlamalar da ayırım etmeni olarak kullanılmıştır. Sonuçta Avrupa için, 5 adet korunan ve muhafaza orman ve diğer ağaçlık alan sınıfı tanımlanmıştır (Çizelge 1). Bu sınıflar mümkün olduğu kadar, Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) ve Avrupa Çevre Ajansı (EEA)’nın korunan alan yönetim sınıfları ile ilişkiye getirilmiştir (Anonim, 2003a).

Çizelge 1. MCPFE sürecinde ortaya konulan korunan ve muhafaza ormanı sınıflaması

MCPFE Sınıfları		EEA	IUCN
1: Ana yönetim amacı “biyolojik çeşitlilik”	1.1: Müdahale yok	A	I
	1.2: Asgari müdahale	A	II
	1.3: Yöneterek koruma	A	IV
2: Ana yönetim amacı “peyzajın ve özel doğa bileşenlerinin korunması”		B	III, V, VI
3: Ana yönetim amacı “koruyucu işlevler”		(B)	Yok

Özellikle kentleşen, nüfusu hızla artan, doğası tahrip edilmekte olan, sanayileşen toplumlar ve bu bağlamda Türkiye için, ormancılık sektörünün içinde olsun dışında olsun, üretim faktörlerinin verimli kullanılması ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi anlamında bu alanların gördüğü hizmetlerin önemi giderek büyümektedir. Ülkenin sahip olduğu çok geniş ve çeşitli biyolojik, rekreasyonel, görsel, bilimsel, genetik vb. imkânlar dikkate alındığında bu alanların genişletilmesi gereği ortaya çıkmaktadır (Geray, 1998).

Bugüne kadar, Milli Parklar, Tabiat Parkı, Tabiatı Koruma Alanları ve Tabiat Anıtı konularında küçümsenmeyecek ölçüde bir bilgi ve deneyim edinilmiş olmakla birlikte, yine de yönetim planı yapımı, ekosistem analizleri, sosyo-ekonomik ve kültürel etkileşimler, optimum koruma-kullanma dengelerini oluşturma, katılımı sağlama vb. konularda bilgi üretimi ve deneyim boşlukları bulunmaktadır. Bu boşluklar, hizmetin etkin ve verimli olarak üretilmesinde olumsuz rol oynamaktadır. Ayrıca, yeteri kadar ve farklı uzmanlıklardan oluşan bir kadronun bugüne kadar oluşturulamaması; toplumun değer yargıları, kırsal yoksulluk, kirlenme ve orman yangını gibi dışsal ve yaygın nedenlerle uygulama ve koruma güçlükleri yaşanmakta, devlet bu işlevi ikinci plandaki bir işlev olarak görmekte, bütçe ödenekleri çok kısıtlı olduğu ve elde edilen gelirler sisteme geri dönmediği için ağır finansman sorunları yaşanmaktadır (Geray, 1998).

Korunan alanlar konusunda ülkemiz ormancılığında yaşanan bu darboğazların aşılması için izlenebilecek stratejiler ve eylemler şu şekilde sıralanabilir (Geray, 1998; Anonim, 2003b; Anonim, 2005):

Korunan alan çalışmaları, farklı kurumlar tarafından değişik mevzuat ile yürütüldüğü için aralarında uyum bulunmamakta, birbirleriyle ve uluslararası sözleşmelerle gelişen hükümler içermektedir. Korunan alanlar ile ilgili mevzuatın, aralarındaki çelişkileri giderilecek şekilde, ülkenin değişen koşulları, elde edilen yeni bilgi ve deneyimler ışığında ve ilgili uluslararası sözleşmeler ve süreçler çerçevesindeki sorumluluk ve taahhütlerimiz de dikkate alınmak suretiyle geliştirilmesi gerekmektedir.

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü teşkilatının kurumsal kapasitesinin taşradaki uygulama birimlerine ağırlık vermek suretiyle güçlendirilmesi için değişik disiplinlerden yeterli sayıda elemanın sağlanması ve finansal darboğazları aşmak için güçlendirilmesi sağlanmalıdır.

Korunan Alanlar Ağı'nın, Türkiye'nin sahip olduğu biyolojik çeşitliliğin çeşitliliğini kapsayacak ve yeterli ve sistematik olarak temsil edilebilecek şekilde uygun sahalarda yeni korunan alanlar tesis edilmeli ve aday alanların belirlenmesinde 'boşluk analizi' gibi sistematik yaklaşımlar kullanılmalıdır.

Korunan alanlar içinde/civarında yaşayan yerel halkın, bu sahalardaki gelir getirici faaliyetlere katılımlarının güçlendirilmesine yönelik eko-turizmin doğa korumayı destekleyecek şekilde uygulanması vb. uygun yaklaşımların belirlenmesi, uygulamalarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ayrıca, koruma alanlarından elde edilen gelirlerin yörenin kalkınması için kullanılması sağlanmalıdır.

Korunan alanlar içinde ve çevresinde yaşayan topluluklar dâhil olmak üzere, tüm ilgi ve çıkar gruplarına yönelik olarak, ormanların biyolojik çeşitliliğinin değeri ve korunmasının önem ve gerekliliği hakkında gerekli bilinç, ilgi ve desteğin oluşturulmasına yönelik bilinçlendirme ve eğitim programlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizdeki tüm korunan alanların yönetim planları katılımcı olarak ivedilikle yapılmalıdır. Bunun yanı sıra, yeni ilan edilecek korunan alanlarda da yönetim planlarının yapılması sağlanmalıdır.

Korunan alan tipleri için uluslararası ölçütlerle uyumlu uygun ulusal ölçütlerin oluşturulması ve mevcut korunan alanların statülerinin bu ölçütlere göre gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi sağlanmalıdır.

Orman ağaçları ve diğer türlerinin genetik çeşitliliğinin muhafazası ve sürdürülmesi için yerinde (in-situ) koruma alanları (tohum meşcereleri, gen koruma ormanları, vb.) ve dışarıda (ex-situ) koruma sahalarnın (tohum bahçeleri, tohum plantasyonları, vb.) tesisi ve yönetimi çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Yine Helsinki sürecinde, orman yönetiminin sürdürülebilirlik derecesinin belirlenmesi ile politika ve yönetim için gerekli ihtiyaçların ve yol haritasının belirlenmesine yardımcı olma açısından yararlı araçlar olarak geliştirilen sürdürülebilir orman yönetimi ölçüt ve göstergeleri, Viyana'da düzenlenen konferansta, daha da geliştirilmiştir. Bunlar arasında "orman ekosistemlerindeki biyolojik çeşitliliğin geliştirilmesi ve sürdürülmesi" temel bir ölçüt olmakta, bu ölçüte ilişkin göstergelerden birisi de, "korunan ormanlar" olmaktadır. Buna göre, MCPFE Değerlendirme Rehberi'ne göre, biyolojik çeşitlilik, ekosistemler ve özel tabiat öğelerini muhafaza etmek için korunan orman ve diğer ağaçlık alanların alanı (hektar) ve bu alandaki değişimler (hektar/yıl), ulusal düzeyde biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülmesi açısından önemli bir gösterge olmaktadır (Anonim, 2002).

Orman kaynaklarının sürdürülebilir yönetimini sağlamak amacıyla benimsenen araçlardan birisi olan sertifikalandırma yaklaşımlarında da, korunan alanlar sürdürülebilirlik açısından önemli bir bileşen olarak görülmektedir. Nitekim orman sertifikalandırma uygulamalarının temel gereklerinden birisi de, "orman ekosistemlerindeki biyolojik çeşitliliğin düzenli şekilde geliştirilmesi, muhafazası ve sürdürülmesi" olmaktadır. Bu amaçla, nadir ve nesli tehlikede olan türlerin saptanması ve korunması için; korunan alanları da dikkate alan işletme planları, gen kaynaklarının muhafazası ve kullanımı amacı ile yönetilen meşcerelerin oranlarındaki değişiklikler vb. göstergeler sertifikalandırma değerlendirmelerinde, işletmelerin biyolojik çeşitliliğin korunmasındaki etkinliğinin ölçülmesinde kullanılabilmektedir (Durusoy, 2002).

Öte yandan, Rio Kararlarının uygulanması için başlatılan girişimlerde birliğin sağlanabilmesi amacıyla, Birleşmiş Milletlerin çabalarıyla, sırasıyla Hükümetler Arası Ormanlık Paneli (IPF), Hükümetler Arası Ormanlık Forumu (IFF) ve Birleşmiş Milletler Ormanlık Forumu (UNFF) kurulmuştur. Bu panel ve forumlarda, ormancıkla ilgili konularda uluslar arası boyutta mutabakata varılması hedeflenmiş ve bu amaçla birçok karar alınmıştır. Bu süreçte, Forum/Panel, ülkeleri ve uluslararası kuruluşları, orman muhafazası ve korunan alanlarla ilgili olarak;

- Ekolojik olarak önemli veya *sınır aşan ormanları* paylaşan ülkeleri, bölgesel ve/veya küresel önemli ekolojik koridorları da içeren ortak korunan orman alanları kurma ve işbirliği ile yönetilmesi;
- Korunan orman alanlarının mevcut statülerinin küresel ve bölgesel değerlendirilmesine; toplam sayı, her bir alanın yüzölçümü, kuruluş amaçları, yönetim etkinliği, IUCN sistemine denk sınıfı ve elde edilebilen temel biyolojik ve sosyo-kültürel bilgiyi de kapsayacak şekilde katkıda bulunulması,
- Korunan orman alanlarını oluşturmak ve yönetmek için yerel ve geleneksel bilgiyi de içeren bilgi ve tecrübeyi toplamak, organize etmek, kullanmak ve paylaşmak üzere, daha fazla kapasite geliştirmek amacıyla birkaç ülkede başlatılan değişik çalışmaları dikkate alarak, mevcut korunan orman alanları ve çevresindeki peyzaj içerisindeki ve korunan orman alanları çalışma arasındaki şartları ve yönetim etkinliğini değerlendirecek yöntemleri geliştirmede işbirliği yapılması,
- Ulusal bir çerçevede uygulanacak şekilde, IUCN korunan alanlar sınıflarının yorumlanması ve kullanılmasında birliğin sağlanması amacıyla, daha ileri rehberliği geliştirmek ve çevresel, sosyal, kültürel ve diğer ilgili amaçlara ilişkin olarak korunan orman alanlarının yönetiminin etkinliğinin değerlendirilmesi için küresel bir yaklaşım geliştirmek amacıyla birlikte çalışılması, konularındaki eylem önerilerinin uygulanılmasını istemiştir.

Öte yandan, Kanada'da düzenlenen XII. Dünya Ormanlık Kongresi'nin sonuç bildirgesinde, ormanların sadece çevresel amaçlarla korunmasının, söz konusu ormanlara bağımlı olanlara mali külfetler yükleyebileceğine dikkat çekilmiş, bunun için ormanların bu tür değerlerinin anlaşılması için geliştirilen araçların politika ve planlamada kullanım imkânlarının artırılması gerektiği ifade edilmiştir (Anonim, 2003c).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Korunan alanlar, milli ve milletlerarası öneme sahip doğal ve kültürel kaynaklar ile biyolojik çeşitliliği bir servet olarak muhafaza edip geleceğe taşımanın önemli bir aracı olması nedeniyle, bütün dünyada kabul gören en etkin ve yaygın statülerden birisi olmakta ve böylece korunan alanlar, sürdürülebilir orman yönetimine katkı sağlayan araç özelliği taşımaktadır. Ülkemizde de bu kapsamda, milli parklar, tabiat parkları, tabiatı koruma alanları, tabiat anıtları, tohum meşcereleri, gen koruma alanları, tohum bahçeleri vb. alanlar koruma alanı olarak tahsis edilmiştir. Her ne kadar bu alanların ülke alanına oranı(%1), dünya ortalamasının (%6,3) altında bir değerde olsa da (DPT, 2001b), bu alanların ilgili kaynak değerlerini korumak amacıyla ayrılmış ve bu amaçla yönetiliyor olması, ülkemiz ormancılığının sürdürülebilir orman yönetimi ya da işletmeciliği açısından durumunu destekler bir niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1987. Our Common Future, World Commission on Environment and Development, Oxford University Press, Oxford. (Ortak Geleceğimiz, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Çeviren: Belkıs Çorakçı, TÇSV, Ankara, 1991).
- Anonim, 1996a. Intergovernmental Seminar on Criteria and Indicators for Sustainable Forest Management, Background Document, Ministry of Agriculture and Forestry, Helsinki, Finland.
- Anonim 1996b. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 27 Aralık 1996 tarih 22860 sayılı Resmi Gazete.
- Anonim, 2000a. Avrupa'da Ormanların Korunması Bakanlar Konferansı Genel Deklarasyon ve Kararlar, Orman Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı, Dış İlişkiler ve AB Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Anonim, 2000b. *Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma konferansında Ormancılık*, T.C. Orman Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı, Dış İlişkiler ve AB Dairesi Başkanlığı, Kasım 2000, Ankara.
- Anonim, 2002. Improved Pan-European Indicators for Sustainable Forest Management, Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe, Liaison Unit, Vienna.
- Anonim, 2003a. Vienna Declaration and Vienna Resolutions, Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe, Liaison Unit, Vienna.
- Anonim 2003b. Ulusal Ormancılık Programı Raporu (2. Taslak), Türkiye Ulusal Ormancılık Programının Hazırlanması Projesi, Ankara.
- Anonim 2003c. XII. World Forestry Congress, World Forestry Congress, Final Statement; Çeviren: İ.Durusoy, Kırsal Çevre Yıllığı 2003, 130-134.
- Anonim, 2005. I. Ulusal Çevre ve Ormancılık Şurası Kararları, 22-24 Mart 2005, Antalya.
- DPT, 1995. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ormancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DPT, 2001a. Uzun Vadeli Strateji ve VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara.
- DPT, 2001b. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ormancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- Durusoy, İ., 2002. Sertifikalandırma ve Türkiye Ormancılığında Gerekliliği, Olabilirliği, Uygulanması Sürecinde Karşılıklı Muhtemel Darboğazların ve Fırsatların İrdelenmesi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, X+170s., Trabzon.
- FAO, 2001. Global Forests Resource Assessment 2000, ISSN 0258-6150, FAO Forestry Paper 140, Rome Italy.
- Geray, U., 1993. Türkiye'de Orman Kaynakları Yönetiminin Geliştirilmesine İlişkin Sorunlar, İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri:A, Cilt:43, Sayı:2, 11-30, İstanbul
- Geray, U., 1998. Ulusal Çevre Eylem Planı – Orman Kaynaklarının Yönetimi. DPT yayını, ISBN 975-19-1917-7, Ankara.
- Keating, M., 1993. Değişimin Gündemi, Gündem 21 ve Diğer Rio Anlaşmalarının Popüler Metinleri, UNEP Türkiye Komitesi (Türkiye Çevre Vakfı) Yayını, Ankara.
- Öztürk, A., Türker, M.F., 2002. Ülkemiz Ormancılık Sektörü Amaç, Strateji ve Politikalarının Makro Planlar Kapsamında İrdelenmesi, II. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, Bildiriler Kitabı Cilt I, 25-40, Artvin.
- Taylor, D., Owen, C., 1991. Balancing Economics and the Environment, Journal of Forestry, Volume 89, Number 11,13-16, November 1991.